

สถาปัตยกรรมพระอุโบสถวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร

กฤษฎา นิลพัฒน์

นักวิชาการวัฒนธรรม

กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ประวัติการสร้าง

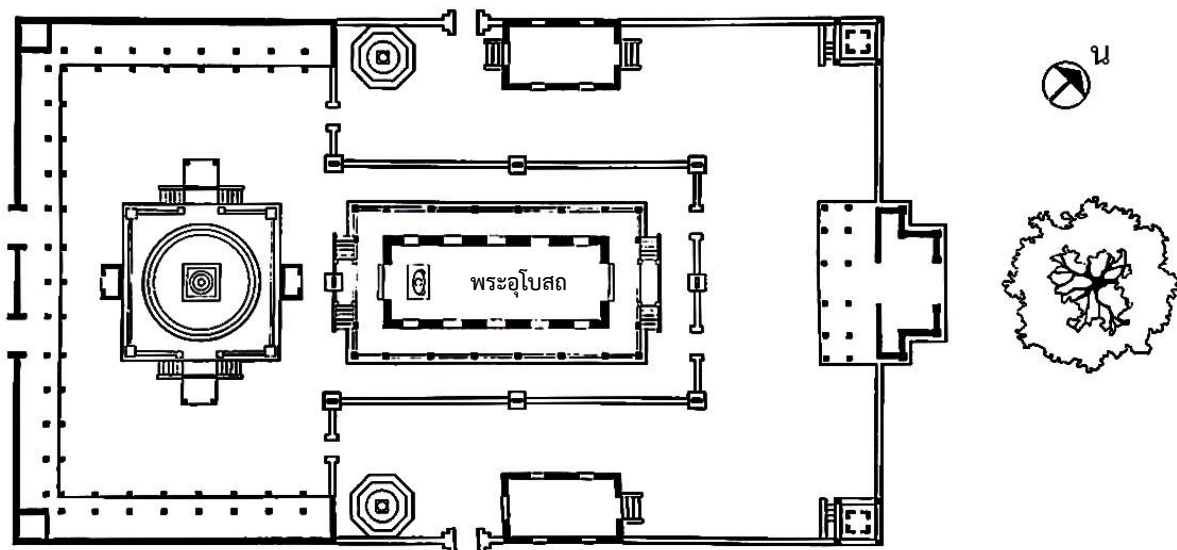
วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองมหานาค แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร เดิมชื่อ “วัดบรมสุข” มีข้อสันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างขึ้นโดยขุนนางที่ที่เสียชีวิตในสงครามเขมร ทายาทจึงน้อมเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัย เนื่องจากเป็นวัดนอกกำแพงพระนคร เจียบสบเหมาะแก่การเจริญภาวนาและเสด็จประพาส จึงทรงบูรณะและสถาปนาใหม่ทั้งพระอารามต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติจึงได้พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดบรมนิวาส”^๑

วัดบรมนิวาส เป็นวัดที่มีเขตพุทธาวาสขนาดเล็กตั้งหันหน้าไปทางทิศเหนือ เป็นวัดแห่งแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เริ่มกลับไปใช้เจดีย์เป็นประธานของวัด และมีพระอุโบสถตั้งอยู่ด้านหน้า คล้ายกับแผนผังวัดในสมัยอยุธยา^๒ อีกทั้งยังทำระเบียงคดล้อมรอบเจดีย์ประธานด้วย แต่สร้างล้อมเพียง ๓ ด้านเท่านั้น นอกจากนี้ นอกกำแพงเขตพุทธาวาสด้านหน้ายังปลูกต้นโพธิ์ (โพธิ์มัลลกะ) ในแนวแกนเดียวกับแผนผังหลัก อันเป็นความนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ ด้วย^๓

^๑ กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ : วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), ๒๗.

^๒ สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), ๙๔.

^๓ พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๐), ๒๔-๒๘.

ภาพที่ ๑ แผนผังแสดงตำแหน่งของพระอุโบสถวัดบรมนิวาส
ที่มา : ดัดแปลงจาก สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), ๔๕.

ภาพที่ ๒ พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถ เป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๕ ห้อง มีประตูหน้า-หลังด้านละ ๑ ช่อง หลังคาซ้อน ๒ ชั้น ๓ ตับ มีเสาศาโลและกันสาดปีกนกล้อมรอบ พนักพาโลประดับกระเบื้องปราง ระหวางเสาศาโลกลางหน้า-หลัง มีบันไดแนบทำเป็นชานพักยื่นออกมาและมีบันไดขึ้น-ลง ๒ ข้าง

พระอุโบสถหลังนี้เป็นอาคารแบบผสมระหว่างสถาปัตยกรรมแบบประเพณี คือ หลังคามีชราหน้าจั่ว เครื่องลายองประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แต่เสาศาโลเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม คือ เป็นเสาสี่เหลี่ยมทึบตัน มีสะพานคอสองซีกต่อถึงกัน ไม่ประดับบัวหัวเสาและคันทวย^๔ ซึ่งอาคารแบบผสมนี้เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถและพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น^๕

ภาพที่ ๓ รายละเอียดของพระอุโบสถด้านหน้า

^๔ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), ๒๐๓-๒๐๔.

^๕ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑), ๘๐.

ภาพที่ ๔ รายละเอียดของพระอุโบสถด้านข้าง

น่าสังเกตว่า พระอุโบสถหลังนี้มีขนาดเล็กและแคบ สังเกตได้จากการเจาะช่องประตูหน้า-หลังเพียงด้านละ ๑ ช่อง ส่งผลให้มีการออกแบบเสาพาไลหน้า-หลังเป็นเสา ๔ ต้น ที่มีระยะห่างของเสาคู่กลางกว้างกว่าระยะห่างของเสาคู่นอก และไม่มีเสารับช่อกลาง เนื่องจากจะบดบังช่องประตู ต่างจากเสาพาไลของอาคารแบบพระราชนิยม ที่มักจะมีเสาเป็นจำนวนคี่และมีระยะห่างของเสาใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม จำนวนของเสาพาไลขึ้นอยู่กับขนาดของอาคารและจำนวนช่องประตู-หน้าต่าง เพราะเสาทำหน้าที่รับช่อระหว่างช่องประตู-หน้าต่าง

หน้าบัน

หน้าบันพระอุโบสถประดับด้วยปูนปั้นปิดทองประดับกระจกลายดอกไม้ใบเทศ ตรงกลางประดับรูปพระมหามงกุฎแบบไม่มีฉัตรประกอบล้อมรอบด้วยมาลัยดอกไม้ สมเด็จเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงหน้าบันพระอุโบสถวัดบรมนิวาส ว่างามที่สุดในบรรดาหน้าบันพระอุโบสถในพระอารามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง^๖

^๖ บรมนิวาสราชนุสรณ์ : โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาส (กรุงเทพฯ : ฝายสื่อสารองค์กร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๘), ๗๒.

การประดับพระบรมราชสัญลักษณ์รูปพระมหามงกุฎบนหน้าบัน หมายถึงวัดที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔^๗ ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ตั้งข้อสังเกตว่า หน้าบันที่ประดับรูปพระมหามงกุฎแบบที่ไม่มีฉัตรประกอบ หมายถึงวัดที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ เช่นเดียวกับหน้าบันพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร^๘

จากรูปแบบศิลปกรรม การประดับหน้าบันลายดอกไม้ใบเทศสืบทอดมาจากงานช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ แต่การประดับพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยมีวัดบวรนิเวศวิหารกับวัดบรมนิวาสเป็นวัดแรก ๆ ที่เริ่มประดับสัญลักษณ์ดังกล่าว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในรัชกาลของพระองค์เป็นยุคที่เริ่มเข้าสู่ความเป็นสัจนิยมมากขึ้น การประดับรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณแทนสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์จึงเปลี่ยนมาเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์แทน^๙

ภาพที่ ๕ หน้าบันพระอุโบสถ

^๗ พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ, ๓๔-๓๖.

^๘ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, ๑๙๑.

^๙ เรื่องเดียวกัน, ๑๙๐.

ประตู่-หน้าต่าง

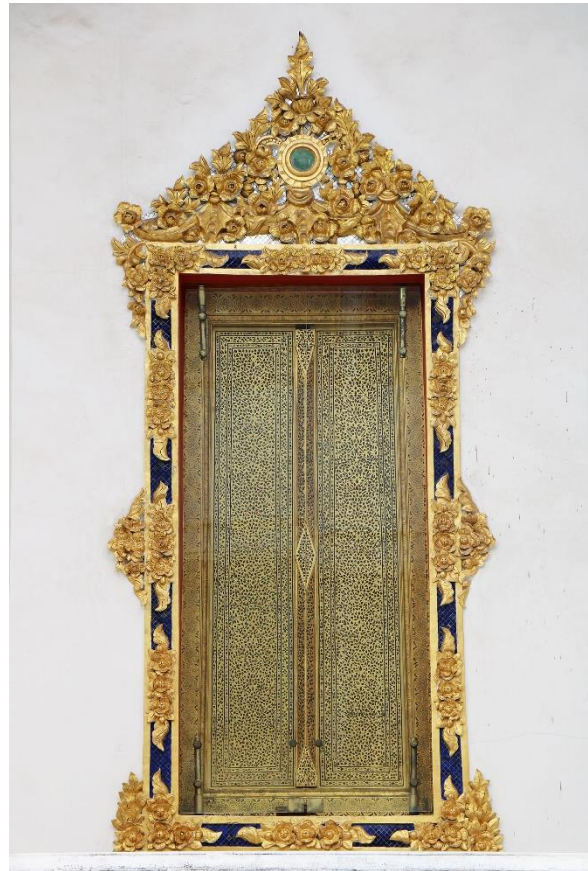
ประตู่-หน้าต่างพระอุโบสถมิ่งงานประดับตกแต่งแบบเดียวกัน แต่ต่างเพียงรายละเอียดเล็กน้อย กรอบซุ้มประตู่-หน้าต่างเป็นปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีลวดลายอย่างเทศ ซุ้มด้านบนประดับลายผ้าผูกและกระจกสีในกรอบวงกลม โดยซุ้มประตูประดับกระจกสีแดง ซุ้มหน้าต่างประดับกระจกสีเขียว

สำหรับบานประตู่-หน้าต่างด้านนอกตกแต่งแบบลายยา พื้นบานปิดทองฝังกระจกสีในตัวลาย บานประตูด้านในเขียนภาพจิตรกรรมรูปเสี้ยววง ส่วนบานหน้าต่างด้านในเขียนภาพจิตรกรรมลายก้ามปูเครื่องบูชาและลายมงคลจีนคล้ายกับบานหน้าต่างในพระอุโบสถวัดปทุมวนาราม^{๑๐}

รูปแบบดังกล่าวแสดงถึงอิทธิพลผสมผสานระหว่างศิลปะจีนกับศิลปะตะวันตก^{๑๑} ซึ่งสืบทอดมาจากการช่างแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓

ภาพที่ ๖ ซุ้มประตู

ภาพที่ ๗ ซุ้มหน้าต่าง

^{๑๐} บรมนิวาสราชนิพนธ์ : โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาส, ๗๔-๘๕.

^{๑๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ, ๒๙๙.

กำแพงแก้วและใบเสมา

รอบพระอุโบสถมีกำแพงแก้วล้อมรอบ เป็นกำแพงเตี้ย ๆ ซักล้อมพระอุโบสถ แต่ล้อมเพียง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหลัง กำแพงแก้วประดับด้วยกระเบื้องปูลายจีน และมีใบเสมาตั้งอยู่บนกำแพงแก้วที่มุมและที่ด้าน ยกเว้นใบเสมาด้านหลังไม่ได้ตั้งอยู่บนกำแพง ใบเสมาเหล่านี้มีบันทึกในจดหมายเหตุของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สั่งทำจากเมืองจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐^{๑๒}

วัดบรมนิวาสเป็นวัดแห่งแรกในพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๔ ที่กลับไปใช้ใบเสมาแบบ “เสมานั่งแท่น” ต่างจากความนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่นิยมสร้างซุ้มเสมา สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการกลับไปใช้รูปแบบดั้งเดิมในสมัยอยุธยาตอนปลาย^{๑๓} นอกจากนี้ รูปแบบใบเสมายังเป็นทรงเจี๊ยดแผ่นเล็ก ยอดตัด เอวคอด ปลายกรอบใบเสมาด้านข้างขดม้วนเป็นตัวหงา โกงคิ้วและเชิงด้านล่างสลักลวดลาย^{๑๔} คล้ายกับใบเสมาในสมัยอยุธยาตอนปลายด้วย

ภาพที่ ๘ กำแพงแก้ว

^{๑๒} บรมนิวาสราชอนุสรณ์ : โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาส, ๙๓.

^{๑๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, ๑๙๖.

^{๑๔} พิทยา บุญนาค, เสมา สีมา : หลักสีมาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑), ๒๑๑-๒๒๗. และ ประภัสสร ชูวิเชียร, อยุธยาในย่านกรุงเทพฯ : ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑), ๑๖๖-๑๖๙.

ภาพที่ ๙ เสดมด้านหลังพระอุโบสถ

ภาพที่ ๑๐ ใบเสมา

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ : วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

บรมนิวาสราชอนุสรณ์ : โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาส. กรุงเทพฯ : ฝ่ายสื่อสารองค์กร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๘.

ประภัสสร ชูวิเชียร. อยุรยาในย่านกรุงเทพฯ : ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑.

พัสวีสรี เปรมกุลนันท์. วัด-วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๐.

พิทยา บุณนาค. เสมอ สี่มา : หลักสี่มาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

วิไลรัตน์ ยังรอด. ถอดรหัสภาพผนังพระจอมเกล้า-ขรัวอินโข่ง. นนทบุรี : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๙.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑.

_____. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.

สมคิด จิระทัศนกุล. รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.